Kocsi Lajos

„A LEGNAGYOBB ELLENÁLLÁS IRÁNYÁBAN”

Hamvas Béla életművének aktualitása

„Ha füledet megélesítetted,
a szellők suhogását mindenütt hallani fogod.”

„Aktualitáson” nem a legújabb – és legtágabb értelemben vett – divatot, nem az éppen érezhető kulturális–politikai széljárást, nem a híróceán éppen felcsapó hullámait értem. „Aktuális”, más szóval „időszerű” minden kérdés, amely összefügg létezésünk okával; – amely különös módon túl van a pillanatszerűségen, mégis csak a jelenben érvényes; – aktuális a személyfeletti hívás, mely csakis a személyes szférában, lényünk személyiségünkben megnyilatkozó részével hallható. Ez a „hívó szó”, mely feloldásra váró erőteret formál a lélekben: felriaszt, kimozdít, a pillanatszerűség folyamából kiemel és szembesít azzal az elfelejtett, pedig korántsem magától értetődő ténnyel, hogy: létezünk és küldetésben járunk.

Bizonyos kérdések, avagy „hívó szavak”, személyre szabottak és egyéni jellegűek, míg mások – a legszebbek és legnagyobbak – minden egyes ember számára minden pillanatban időszerűek: döntésre szólítanak, amelyben a tett a *„sorsalakítás művészetében”* szerzett jártasságunktól függ. Ez utóbbiakat tekinthetjük embervoltunk alapkérdéseinek. A jelen írásban – a teljesség igénye nélkül – néhány olyan „hívó szót” szeretnék felidézni, amelyek Hamvas Béla életművében *mindannyiunk számára* elévülhetetlenül aktuálisak, akár meghalljuk azokat, akár nem.

„ÉNEKLŐ LÁTOMÁS”

Az Olvasó bizonyára ismeri a mondást, amely így hangzik: „huszonéves koráig mindenki költő”. Valóban, az ember általában gyermekként és ifjú éveiben különös intenzitással képes megélni életének bizonyos eseményeit, a világ jelenségeit és saját benső lelkiállapotait, és ezt az intenzív valóságátélést nem ritkán nyelvi formában is képes megfogalmazni, amelyben csodálatosképpen megjelenik egyfajta zene, ritmus, rend, szépség és igazság – tehát olyan minőségi elemek, amelyek emelkedettséget, mámoros állapotokat, tiszta és idilli pillanatokat tükröznek, és amelyek megfogalmazhatóságát az ember rendesen a költészethez társítja. De ha megéléseit nem is önti szavakba, e ritka pillanatokban, mikor a lélek ily titkos „helyeken” időz, legalább felvetődik benne a kérdés: hogyan lehetséges ez, mégis miben áll ez az intenzív valóságátélés? Miért csak bizonyos jelenségek kapcsán ébred fel, és hogyan lehetne az életet úgy alakítani, hogy soha ne veszítsem el, hanem az utolsó lélegzetvételig fokozzam?

Eddig tart e mondás örömöt sugárzó oldala, hiszen azt is közli: „huszonéves koráig". Vagyis az emberek többsége ezután már csak emlékezik, többé nem éli át a *„létezés legintenzívebb helyeit"*, azt az *„értelmeket teremtő és válságokat feloldó mámort"*, amely *„minden rejtett helyet megnyit, minden zárt szívet felold, minden némaságot megszólaltat, minden süketet hallóvá tesz, bénákat és sántákat gyógyít, hegyeket megmozgat, vihart lecsillapít, és a vizet borrá változtatja."* Elveszti érzékenységét, mely a lét magasabb köreit megnyitná számára, s eltűnik *„a lét abszolút voltába vetett bizalma"*. Ettől kezdve pedig *jobb esetben* nem marad más, mint annak a rettenetes válságnak az átélése, amelynek típusait, fő alakjait, történéseit a görög tragédiák körvonalazzák: az ember ítélet alá kerül. Innentől kezdve lassan és fokozatosan megszólíthatatlanná válik.

E „közhelyes" gondolat tehát – nyilván sok egyéb mellett – olyan felfokozott valóság-átélésre mutat rá, mely lényünktől elidegeníthetetlen, mégsem minden pillanatban érezzük magunkénak, és az életben inkább a keresés „tárgyát" képezi, mint megtalált vagy esetleg elveszíthetetlen kincset. Pedig e *„mámor"* az ember eredeti állapotának szerves része. Maga a tény, hogy ez az állapot létezik és számunkra felismerhető, s azonosulhatunk vele, bizonyíték arra nézve, hogy hozzánk tartozik, a sajátunk (sokkal inkább, mint bármi más a világon), bizonyos értelemben a részünk, olyan önátélés, amelyet egyszerre jellemez az igazi szabadság, tágasság, szellemi távlat, függetlenség, a teljesség megbonthatatlan tudatossága. Amikor megjelenik, kétségbevonhatatlan számunkra a bizonyosság: *„Az emberi élet végső értelme, hogy köz- és magánélete művészetté alakuljon át. Művészetté legyen a társas érintkezés, a beszélgetés, az öltözködés: az ember életének legmagasabb pillanatait – mikor önkéntelenül költő, amikor szeret, harcol, imádkozik – állandósítsa."* E tapasztalás különlegessége, hogy ezzel minden egyes alkalommal emlékeztet bennünket: létezik olyan, *„a világ teremtése előtt levő (preegzisztens) rend, amely minden világok és az egész létezés számára azonos és érvényes volt, van és lesz"*; hogy létezik olyan értékrend, olyan ideavilág, amely *„az abszolút értékrendet nyújtja, amelyben a gondolat annak realizálásától nem választható el"*. Megmutatja, hogy ezen a renden alapul *„az emberi egzisztenciában és egzisztenciával együtt adott, mindenkiben meglévő koncepció az emberi lét végleges alakjáról és berendezéséről."*

Még ebben a sokak számára semmitmondó átélésben is néhány pillanatra egyszerre látható és hallható az a *„villámban kicsapó mámoros éneklő látomás"*, amelyből a világ körülöttünk szövődik – látjuk a dolgok öröktől fogva megállapított helyét, s halljuk e múzsai rend zenéjét. Ám a látomás egyszer csak véget érni látszik és a világ más képet mutat: *„létezésünk rongált létezés"*, *„életünk uralkodó ereje nem a bőség és a gazdagság és a tudás, hanem éppen ellenkezőleg, az ínség, a szegénység és a tudatlanság."* De ha így van, újra csak azt kérdezzük, hogyan lehetne e rongált létezést a látottak és hallottak szerint helyreállítani? *„Az embernek, mondja Böhme, hatalma van arra, hogy az egész természetet megváltoztassa, de előbb önmagát* kell *megváltoztatnia, másképp nem megy."*

„egyetlen lépés"

Az előbb vázolt gondolatsor Hamvas Béla életművének egy sarkalatos – véleményem szerint legjelentősebb – pontját érinti. Ez a pont teljesen nyilvánvalóan vallásos-metafizikai jellegű: hogyan lehet *„a megromlott, inaktív, kába, zűrzavaros, bűnös, zavaros és beteg, arány- és összhangtalan és törvénytelen valóságban a primordiális valóságot jelenlevő és effektív és aktív tevékeny hatalommá"* tenni. Más szóval, miben áll az ember számára az üdv elérése, a lét eredeti (aranyko-

ri, paradicsomi, tökéletes és teljes) állapotának helyreállítása, s ennek milyen egyéni és közösségi feltételei illetve következményei vannak.

Az emberlét egyik sajátos ismertetőjegye a világ (benne minden élőlény és tárgy) valamint önmaga irányában érzett és táplált *felelősség*, amely a szeretet, a figyelem és a gondosság olyan szintézise, mely a dolgokat szinte isteni mértékkel méri: azaz az Isten által öröktől fogva megállapított rendbe kívánja visszahelyezni. Mikor az emberben felébred a felelősségtudat, szemlélete kitágul s az általa felfogható teljességgel számol – e ponton a „világ bölcsessége" immár nem elegendő tetteinek megalapozásához. Az isteni mérték isteni tudást, *„éberséget"* kíván, a kinyilatkoztatás bölcsességét. A lét helyreállítása csak isteni tudás és hozzájárulás segítségével lehetséges, de a *„nagy mű"* az emberen áll vagy bukik.

> „Azon az egyetlen lépésen kívül, amit az ember születésétől haláláig meg tud tenni, és ami nem egyéb, mint a nyers élet *(materia prima)* megérlelése, semmi egyébnek nincsen sem értelme, sem értéke. Mindenki tudja. A lépés nem mérhető sem fényévekben, sem infinitezimálisan, mert nem távolság, hanem átalakulás, de nem transzfiguráció, hanem transzszubsztanciáció (átlényegülés)."
>
> Mulandó lényünk „annak a lénynek hordozója, aki maga az életen túl van. Értéke és értéktelensége azon múlik, hogy a spirituális lénynek, a divinális szubjektumnak milyen intenzív jelenléte van." „Az életen túl élő lény magvát megtalálni és felébreszteni és realizálni a legnagyobb teljesítmény, amit az ember elérhet."

Hamvas Béla műveinek mélyrétegeit a létezés vallásos-spirituális átélése szövi át. Legnagyszerűbb, leginkább nagyhatású gondolatai, ideái vallásos gondolatok és ideák, és a lét számunkra adott legnagyobb kérdéseinek megoldásával kapcsolatos tudásból fakadnak, legalábbis e tudás elemeit rejtik. E tudás pedig első lépésben arra figyelmeztet bennünket, hogy válságtudatunk alapvető oka a vallástalanság. *„A modern krízis vallásos krízis. Minden más függvénye ennek az egynek: politika, társadalom, gazdaság, művészet, filozófia. A vallás minden lét legmélyebb pontja: az élet transzcendens csúcsa, amiből az élet értelme fakad, célja, szépsége, gazdagsága"*. S ahogy Otto Weiningert idézi: *„Az ember semmi máson nem bukik meg, mint a vallás hiányán."* De azonnal ki is egészíti: nem a metafizika vagy a vallás veszett el, hanem az emberiség az, ami elveszett a transzcendens számára!

Némelyek számára talán meglepő, hogy Hamvas Bélával kapcsolatban a „vallásos" szót használom, noha művei alapján nyugodtan állítható, hogy a meglepetés érzése nem indokolt.[1] (Ugyan ki más írhatná meg a világ egyik legjobb imakönyvét, amelytől az ateisták hamuszíve is felparázslik, ha nem egy mélyen vallásos ember?) De mit is jelent itt a „vallásos" kifejezés? Semmiképpen sem puszta szokást, rutint vagy konvenciót. Ellenben jelenti a transzcendens felé való elemi erejű, igaz odafordulást, teljes szívbéli megnyílást: a spirituális erők által áthatott életet, lényünk legbensőbb, az istenivel rokon magjával való élő kapcsolatot és végső soron egyesülést. *„A vallás az emberi élet ihlete."* Vagy ahogyan egy Várkonyi Nándornak írt levelében fogalmazott:

[1] Akkor sem, ha több helyen azt olvassuk: *„Nem vagyok vallásos. Nekem az egész kell"*; – mert kimondva vagy kimondatlanul mindig hozzáteszi: *„De tudom, hogy az ember helyesen teszi, ha a vallással számol, mert minden emberi tudás között a legtöbb reális bölcsesség a vallásban van"* és *„életem minden döntő nagy tapasztalata vallásos volt"*.

„néhány mondat a benned élő intenzív és centrális vallást mutatta meg. »Szerzett vallás!« Olyan vallás, ami kegyelemképpen az utolsó pillanatban megjelent, mikor már minden híd beszakadt! Vannak hát, akik életük megoldását Fent keresik! Milyen jó tudni, hogy ilyen ember vagy! Az érzelmes pietizmust nem viselem el; a formalizmustól irtózom, a teologizmus egyszerűen nem kell. Felfedezni tudni, hogy a vallás az igazi élet elementáris tüze, és alulról élünk, de fölfelé – vallást vinni még az étkezésbe, a köszönésbe, a házmesterrel való tárgyalásba is! – ez a vallás nekem valami, ami helyettesíti fizikai lényemet, és tudom, hogy kegyelem ért, amikor ezt az átváltást elérni először megkíséreltem." (1943. március 6.)

A benső fordulat, vagy ahogy levelében írja, *„átváltás"*, egész életében foglalkoztatta: megjelenik korai, krizeológiai műveiben, a különböző hagyományokkal foglalkozó monumentális összefoglaló munkáiban, kommentárjaiban, megannyiszor visszatér esszéiben, részletesen feltárja nagy regényében, a *Karneval*ban, továbbá egyik legcsodálatosabb művében: a *Mágia szutrá*ban is. *„A vallás pedig azt jelenti, hogy, amint Evola mondja: »Az ember feleszméljen saját életének legmélyebb gyökereire.«"* Ez az egzisztenciális megújulás, e benső újjászületés a szakrálissal való kapcsolatfelvétel előfeltétele. *„A metafizikán kell kezdeni. Az első lépést mindenkinek magának kell megtenni, és belül kell megtenni, és Isten felé kell megtenni."*

A változhatatlan Világosság megnyilatkozásának érzékelése és aktív jelenvalóvá tétele: avagy a béke, az idill, *„a tiszta lét életrendje"*, az örökkévaló szépség megpillantása, vagyis minden igaz vallás lényegének megértése és megvalósítása *ettől a benső fordulattól függ, és e nélkül lehetetlen*. Az *„átváltás"* vallásos fordulat, a létezés súlypontjának áthelyezését jelenti az életből az életfelettibe, amely az életet tartja, áthatja, megszépíti és átszellemíti. Az újjászületés ennélfogva életünk minden egyes mozzanatát érintő visszatérés ahhoz a rendhez, amely az isteni kinyilatkoztatásban tárul fel.

„metapoiészisz"

Hamvas Bélát elsőrendűen a létezés nagy kérdései érdekelték, a lét teremtő ideáinak körében érezte magát otthon. Mikor kinyitjuk könyveit, minket is megérint az az atmoszféra, mely a szellem jelenlétének csalhatatlan jele. Milyen messze áll ettől a Szent Szellem ellen elkövetett bűnökre szakosodott iskolák és egyetemek antikrisztusi légköre, vagy az önérvényesítés és önfelmagasztalás bűzétől távolról is felismerhető úgynevezett „műalkotások" üzenete! Pedig bárki, aki a benső fordulatot végrehajtja, magától értetődő természetességgel válhat a Szellem tanúságtevőjévé és Annak eszközévé a valóság alakításában. Mindenki számára minden pillanatban adott a lehetőség, hogy az *„átváltást"* megtegye, s felébressze magában a képességet, amellyel egybelátni a teljességet és a világ szövetében Istennek tetsző minta szerint lehet alakítani a sors fonalát.

Vajon kiemelkedő embernek, úgynevezett „tehetségnek" kell lenni ahhoz, hogy az ember igazi művész legyen? Igazi művész: vagyis *„a tudatos élettervezés nagy művészetének"* gyakorlója? Hamvas Béla ezzel kapcsolatban a legszigorúbb értelemben vett tradicionális álláspontot képviseli. Valójában minden ember művész a létezésnek azon a helyén, ahol éppen áll, s ahol egyedül csak ő állhat, senki más. De csak akkor, ha lénye legmélyéből és a kinyilatkoztatásból vett tudás alapján megismeri avagy intuitíve elővételezi azt a rendet, mértéket, szabályt, jelet, törvényt, értelmet, igét, ítéletet, egyszóval *Logoszt*, amelyet Isten a világ létrehozásakor alapul vett. E *Logoszt*

Hamvas Béla a második világháború idején – „Csak azt tudom, hogy akár így, akár úgy, igyekszem helytállni. S ez jó. Vállalom. Hogy érdekes? Az érdekesség számomra egészen másutt van; nem a külső eseményekben." (Levél Demény Jánosnak, 1942. április 30.)

magába fogadva pedig úgy tesz, mint a gyümölcsfa: *„beváltja, amit virágával ígér, megvalósul"*.

Ha a vallásos fordulat megtörtént, *„a virág misztériuma testet ölt"* az emberben is, innentől kezdve számára magától értetődő *„vallásos feladat a világot aranykertté tenni"*. Ezen alkotói folyamat minden egyes lépésénél *„nemcsak a hely, ahol vagyunk, lesz világosabb, önmagunk is világosabbak leszünk, éspedig olyan mértékben, amilyen nagyot lépünk és amilyen mértékben a hely is világosabb lesz. Ez a* metanoia. *Az átvalósulás."* A *„művészet az, ami ezt a világot éppen úgy, mint a vallás, a bölcsesség, az uralom, a leghatásosabb módon teszi az aranykerthez hasonlóvá."* A kultúra az *„egyre magasabb színvonalú életet jelenti"*, nem a tárgyi eszközök tekintetében, hanem az Istenhez való közelség foka szerint. *„Az ember a teremtés folytatója és befejezője, és minden gonosz által elrontott kozmosz helyreigazítója is kell hogy legyen." „A múzsai lét tulajdonképpen nem egyéb, mint az emberi lét legmagasabb színvonala, s ezért az ember legmagasabb rendű tevékenysége."* Így válnak a művészet szabályai vallásos tényekké.

> „Az embernek mint Isten hasonmásának és képviselőjének a megnyilatkozások birodalmában Isten tevékenységét folytatnia kell. Ez a tevékenység: a lehullottat visszaemelni, az elveszettet megtalálni, a bemocskolódottat megtisztítani, az elhomályosultat kifényesíteni, az összetörtet ismét egybeépíteni, a fellázadtat megtéríteni és megbékíteni. Egyszóval: megváltani. Az emberi tevékenység értelme, hogy a világot át kell emelni a szellemi világba, vagyis arannyá kell változtatni. Ezért az emberi művelés szakrális tevékenység."

> „Mindaz, amit versnek, vagy szobornak, vagy dalnak nevezünk, valamilyen élet lecsapódása és kikristályosodása. A művészet végeredményben a primordiálisan produktív lét megnyilatkozása."

Azon ember életrendjében, aki valóban *„megtalálta a világ tengelyét"*, e teremtő lét immár nemcsak bizonyos formákhoz kapcsolódóan, hanem minden tevékenységben megvalósul, a művész *„a világ erőit megfékezi és végleges formába rendezi"*. Mert *„a művészet az a tevékenység, amely az emberi létnek megfelelő teljes értékű világot megteremti"*,

a műveléssel hívjuk létre *„az őseredeti, tökéletes lét lenyomatát”*, amely a legtisztább, önmagával örökké azonos szépség felragyogása.

> „Dionüsziosz Areopagitész így szól: »A szépség teremti az összhangot, a barátságot, a közösséget, (…) a szépség minden dolog létének az alapja, oka mindannak, ami egyesül, elválik, azonos, különbözik, hasonló és ellentétes és közös«. – »A szépségben minden létező találkozik és egyesül.«”

„közös életrend”

Nyilvánvaló, hogy aki Hamvas Béla fentebb vázolt gondolatait bármilyen fokon is, de megérti és azonosul azokkal, abban megjelenik a már említett felelősségtudat, ami azzal a következménnyel jár, hogy e szavak valós értelmét csak akkor látja véglegesen bebizonyosodni, ha *„a transzcendens eredetű értékek rendjét”* közösségi vonatkozásokban is alkalmazza. Elsőként tehát megszületik benne a felismerés:

> „A közösség nem azzal kezdődik, hogy egy sereg majomember szövetséget köt, nem azzal, hogy férfi és nő családot alapít, nem azzal, hogy néhány rabló bandába gyűlik, nem azzal, hogy a gyenge állat az erős barlangjába húzódik. A közösség eredete nincs a természetben, nincs a családban, a törzsben, az érdekben. A dolgok nem kívül kezdődnek, hanem belül, és nem alul, hanem felül, és nem a láthatóban, hanem a láthatatlanban.”

> „Közösség egyes-egyedül csakis abban a létben van, amelyet az ember számára az áldozat megnyit: az emberfölöttiben. (…). Végleges egybeolvadás csak az isteni létben lehetséges. Ez a közösség az igazi. Ez a közösség az egyedüli. Ez: a közösség. (…). Alulról való közösség nincs, csak felülről való. Minden Istenen kívül megalapozott közösség csak küzd az ellen, hogy az emberiség Istenben találkozhasson.”

Létezik tehát ősképe a közösségnek, s az csak Istenben található meg, Aki minden közösség valós és egyedüli alapja itt a földön. Tisztában vagyok vele, hogy sokak számára ma mindez „csak szöveg”, üres fecsegés, vagy megfoghatatlan, követhetetlen idealizmus. Az is bizonyos, hogy könnyen félreérthető és sokan félre is értik, mert valamiféle homályos érzelmi kötődésként azonosítják, nem ismervén az ideák valódi természetét és a hozzájuk való kapcsolódás igazi lehetőségeit. Rá kell azonban mutatnunk, hogy mindkét eset valójában azért lehetséges, mert az emberben nem történt meg ama benső fordulat végrehajtása, amely megélt, tudatos és hiteles összeköttetést teremt Istennel (az előbbi tagadja e fordulat lehetőségét és Isten valóságát, az utóbbi félreismeri és tévesen más jelenségekkel azonosítja).

Mindenesetre az igazi közösség megvalósulásához elengedhetetlen benső lépés „milyensége” leírhatatlan, legfeljebb érzékeltetni lehet. Hogy Hamvas Béla milyen szellemi úton jutott el ehhez, arról némileg tudósítanak művei. Legmélyebb átéléseit, felismeréseit nyilván ő sem volt képes közvetíteni, mert azok lényegüknél fogva közölhetetlenek. Mégis – s ez első hallásra talán meglepő – az életműben ebből a szempontból is kitüntetett helyet foglal el *A magyar Hüperion* című írása. Fel lehet tenni a kérdést: egyáltalán mi köze van e műnek a közösséghez, sőt a társadalmi felelősséghez, hiszen szinte minden mondata a magány tapintható közelségétől sugárzik? E kérdésre nem adható egyedüli és kizárólagos válasz, csupán a válasz megtalálásához vezető irányok érzékeltethetők.

Meglátásom szerint *A magyar Hüperion a transzcendenciába való áttörés* nagy műve, a döntő lépésé, amely nélkül nincs egyéni és társadalmi átalakulás sem. E mű nem vezet el a végső feloldozásig, nem mutatja meg a végső kiengesztelődés mibenlétét – ez már egy további lépés eredménye lehet. „Pusztán" annyit jelez, mit jelent felvállalni a világ elhagyásának megpróbáltatásait azért, ami az életnél több, de ami az élet forrása és minden szépség gyökere. E mű legmélyebb mondanivalója csak azok számára tárulhat fel, akik arra érettek: akik érettek az *„átváltásra"*, az emberfelettibe való áttörésre, akik felismerik, hogy az emberi élet és az ember világa semmi, ha hiányzik belőle az isteni lét felé hajlás és az Isten által megállapított törvény. Mint említettem, az életmű szellemi középpontjában e közvetlen *áttörést* pillanthatjuk meg, amely nélkül nem lehet *„létet alapítani"*, és ami nélkül nincs vallás, nincs metafizika *és nincs valódi társadalom sem*, ami nélkül az ember csak légvárakat építhet a mulandóságnak, mert lehet ugyan sikeres az életben és övé lehet a föld minden királysága, de a lét múlhatatlan teremtő valóságával nem léphet tudatos kapcsolatba.

„Aki intenzív emberiség-közösségben akar élni, az a magányba vonul" – írja a *Mágia szutrá*ban. A fordulat lényege: egyedül lenni Istennel. *„Halhatatlan pillanat, hogy megmaradjak örökre, téged választalak (…). Téged választalak májusvégi nap, keserű és nehéz* daimónom, *téged örökre, mindig, halhatatlan, embertől távol, magam, tücsöklétben e szent helyen."* Ez a közölhetetlen tapasztalat, mely hasonló a születéshez, vagy a halálhoz, az ember szellemi magányban éli át, de miután megtörténik, „új ég és új föld" veszi körül.

✣

Többen megírták már, hogy Hamvas Béla életműve nem érthető a mai értelemben vett irodalmi, kulturális, társadalmi, politikai szempontok alapján, hogy benne a leglényegesebb elem a szerző spirituális orientációja, mert ebből fakadnak lényeges megállapításai és megszólító ereje. Azt azonban már kevésbé hangsúlyozzák, hogy szellemi törekvéseinek kiindulópontját milyen benső vallásos fordulat képezi, amely nemcsak bármiféle spirituális orientáció legelemibb lépése, hanem a normális emberi életé is. Ő maga szinte minden írásában utal rá, hogy e nélkül az élet semmi több, mint

> „fejvesztett tolongás, aminek az élet primordiális természetéhez semmi köze, mert semmivel sem több, mint őrjöngő mohóság, mindent megbámulni és megnyalni, vurstlit és kiállítást, operát és fesztivált, és színházat és futballmeccset és felvonulást, de főként divatbemutatót és mozit, és e sokadalomban mintha éppen az élet ellenkezőjéről lenne szó, nem élni, vagyis inkább arról, hogy az életről ennek az izgatott szétszórtságnak segítségével minél tökéletesebben megfeledkezni. Hogy ne kelljen többé gondolni rá."

Világos tehát, hogy a – Hamvas Béla szellemi törekvéseinek magvát is képező – benső átalakulás figyelembevétele, sőt *megtétele* nélkül lényegileg nemcsak az életmű nem érthető, de igazi közösség sem teremthető. Hogyan is volna lehetséges, hiszen a megértés és a szeretet közösségteremtő valósága e nélkül még azok körében sem tud kibontakozni, akik olvassák Hamvas Béla műveit! Életművének lényegi üzenete tehát az is, hogy csak Isten Szellemére építve lehet közösséget alkotni. A Szellem pedig e benső fordulat hiányában egyszerűen nem nyilatkozik meg az ember világában. Nem azért, mert nincs rá hatalma, hanem mert hatalmánál fogva az örök kezdetben ezt a feltételt szabta, nekünk pedig megadta a választás és döntés lehetőségét.

S ezen a ponton bővítsük most ki a közösség fogalmát össztársadalmi szintre és az eddigi összefüggéseket figyelembe véve – továbbra is az életműnél maradva – nézzük meg, mi a helyzet a magyarság vonatkozásában?

> „A magyar nép életének irányítója történetének legnagyobb részében kifelé is, de főképpen befelé démoni gyűlölködés volt."

Ez az általam kiragadott mondat természetesen nem magyar-elleneségből fakad, éppen ellenkezőleg. Egy őszinte, felülről való rátekintésben sajnos belátható igazságtartalma. A kérdés most az: honnan máshonnan eredne a napjainkban is tapasztalható széthúzás és közösségalkotásra való képtelenség, ha nem abból, hogy az ember nem Istent választja, nem a szeretetet, hanem a világot és az önzést? Nem képes túllátni a külső körülményeken, képzelődik, rágalmaz, vádakat kohol, elválik, elárul, megtagad, hátat fordít – bármit, csak a benső fordulatot ne, csak azt a lépést ne kelljen megtenni, amiről Hamvas *A magyar Hüperion*ban írt… Inkább a széthúzásba menekül, mert nem látja, hogy a benső fordulat egyben új és mérhetetlenül tisztább, szebb élet kezdete is. Annak ellenére sem hajlandó lépni, hogy adott számára egy teljes életmű, amely ennek világos és felszabadító tanúságtétele! Hamvas Béla életműve azt mondja számunkra, *magyarok számára*, hogy összetartás, túlélés csak akkor lehetséges, ha vállaljuk, de legalábbis az arra legalkalmasabbak – akik *életükkel* utat mutathatnak – vállalják és megteszik ezt a lépést. Az igazi közösség kialakításához ez lenne az első feltétel, ami társadalmi szinten is éreztetné hatását: a Szellem elismerése, az élet *„felülről való függővé tétele"*.

> „Az emberi lét, s így a társadalom, s így a nemzet nem anyagi erőktől, hanem [szellemi] Hatalmaktól függ." E Hatalmak elismerésének „következménye is van: az egész emberi lét, s így a társadalom, s így a nemzet rendjének alapvető megváltoztatása: felülről való függővé tétele, a fölfelé való felelősség, a vallásos lelkiismeret felébresztése. S ehhez sokkal súlyosabb, nehezebb, messzebb hordó elhatározásra van szükség, mint gondolni lehetne. (…). A vallásos gondolat döntő jelentősége nem akadémikus és nem ideális és nem könyvekbe való, hanem tényleges, egzisztenciális és valóságos."

Ma Magyarországon sokan nem értik, milyen messzemenő *politikai* következményei lennének e benső lépés megtételének: *„a fölfelé való felelősség, a vallásos lelkiismeret felébresztésének"*. A mai kulturális közéletben is jól látható ez az értetlenség és akadékoskodás, amely újra csak démoni gyűlölködést szül. Mi köze Hamvas Béla életművének a politikához? *„Annak, amit mondok, nem a könyvekben kell megjelenni, hanem megvalósulni a műhelyben és a konyhában és az ágyban és a szőlőkben."* – írja. Vagyis mindenhol: a társadalomban és a politikában is! *Mi más a politika, mint az önuralom és a közösségalkotás művészete – művelés* abban az értelemben, ahogy fentebb láttuk? De újra hangsúlyozom: csak azok számára, akik a benső lépést megtették.

Miért ostorozza akkor Hamvas az úgynevezett „politikát" például „Az ősök útja és az istenek útja" című írásában? Mert az ma magyarok és európaiak számára, vagyis az olyan emberek számára, akik nem Istent választják, nem több, mint a külső eszközökkel való változásban és megváltoztatásban való hit: *„A külső eszközökkel való megváltoztatás hitét nevezik politikának"* – írja ugyanott. *„Külső eszközben való hit"*: amikor abban hiszünk, hogy a gazdasági rendszer átalakítása, vagy egy politikai párt hatalomra jutása stb. megoldja és végérvényesen rendezi

problémáinkat. *„Amíg az ember, éspedig minden ember a radikális vallásos fordulatot önmagában nem hajtotta végre, addig minden úgynevezett reform, legyen az szociális, kulturális, szellemi, ízlésbeli, erkölcsi, vagy más, meddő. Addig csak merő külsőségeket lehet megváltoztatni. Külső újítások az emberiség nagy kérdéseit nem oldják meg. Ez mind csak politika. Azt a hitet, amely a külső változtatásoktól eredményt vár, politikának hívják."*

De álljunk meg egy pillanatra, nehogy átugorjunk egy *„kényelmetlen közkérdést"*: nem külső eszköz-e, nem valamiféle valláspótlék-e mindaz, ami a mai degenerált kulturális közéletben is gyakorlatilag mindenfelől tapasztalható? Sőt, amire egész életünket szervezzük? Nem puszta „politika"-e – vagyis abban való hit, hogy általa majd megjavulnak a dolgok – a lényegileg vallástalan, szellemtelen kulturális termelés-fogyasztás? Nagyon is az! Külső eszköz minden, ami nem magához a benső fordulathoz kapcsolódik, ehhez ugyanis nem kell semmilyen „tárgy", könyv, film, zene, színház, tarot kártya, „meditációs" kurzusok, asztrológiai képletelemzés, angyalokkal való kapcsolatfelvétel stb., nem kell hozzá bebocsátást nyernünk a legmagasabb kulturális, politikai vagy egyházi körökbe,[2] az egyetlen, amit tenni szükséges: egyedül lenni Istennel.

„Az ősök útja és istenek útja" című írás utolsó alcíme: „Politika helyett misztika". A „misztika" itt a megújulásnak, a metafizikai alap helyreállításának, az élő és igaz vallásosságnak szinonimája. *Istenek útján járni (!)* csak a belül megújult ember képes, mert az nem jelent mást, mint *„az önmagunkban végrehajtott radikális vallásos fordulatot"*, az isteni törvények szabad elfogadását és minden vonatkozásban való alkalmazását. Ahogyan a szóban forgó írással egyidőben (1943 körül) készült *Scientia sacrá*ban megvilágítja: ha a lét metafizikai tudásából származó törvényt *„megtartod, ez az út vár rád: növekszel, világosodsz, olyan lelkek körébe lépsz, akik hozzád hasonlóan tiszták, komolyak, mélyek és isteniek. Ha nem, egyre sötétebb leszel, elsüllyedsz a tisztátalan lelkek közé és szenvedni fogsz. A büntetést a közösség maga hajtja végre önmagán"* azzal, hogy e törvénytől eltér.

Meg lehet említeni itt, hogy *„a létről szóló tudás és a lét fenntartására vonatkozó törvény"* megtartásának nincs köze egy képzeletszülte – ma széles körben „meditációnak" nevezett – álomszerű állapotban való időzéshez, miként a konvencionális, pusztán szokásokon alapuló és benső tartalom nélküli vallásossághoz sem. Transzcendens eredetű értékek, eszmék, ideák életté való alakításáról és ebben az értelemben a létezés fenntartásáról való gondoskodásról van szó.[3] Egyszóval „Az ősök útja és az istenek útja" című írás a legkevésbé sem politikaellenességből íródott – hiszen *az egész mű társadalmi célzatú* –, hanem figyelemfelhívásként, hogy a külső dolgok alakítása önmagában nem jelent semmilyen lényegi változást. Belül kell megújulni, a *„társadalmi megújulást csak a megújult ember hajthatja végre"*.[4]

[2] Mint arra bizonyos körök – világjobbító szándékkal – évszázadok óta törekednek.

[3] Hogy pontosan melyek ezek az értékek, eszmék, ideák és hogyan érdemes megközelíteni azokat, azzal kapcsolatban a hagyományos vallási és metafizikai tanítások ide tartozó szövegei mellett a legjobb útmutatás ama szerzőknél olvasható, akik Hamvas Béla számára is útmutatók voltak, ilyen például René Guénon vagy Julius Evola. Sokat elmond társadalmunk állapotáról, hogy e két szerzőt – akik kétségkívül a legújabbkori történelem legnagyobb gondolkozóinak körébe tartoznak – a magyar sajtó és tudományos élet faékszerű egyszerűséggel (ám annál praktikusabb és céljaiknak megfelelő módon) veszélyes és szélsőséges „nácifasiszta" ideológusokként mutatják be.

[4] Semmi értelme tehát a politikusokra ujjal mutogatni és életünk nehézségeit rajtuk számon kérni.

> „A külső eszközök minden erejüket megfeszítik, hogy az embert meg tudják változtatni. És az emberek minden erejüket megfeszítik, hogy a külső eszközökkel magukat megváltoztassák. Nem a műveltség vágya hozta őket százával a kurzusokra és a tantermekbe és a hangversenyekre és a tanulmányi kirándulásokra, hanem a politikában való hit. Ezek az emberek mind azt hiszik, hogy a külső eszközök meg tudják őket változtatni. (…). Az embereket sorba lehet állítani, jelvényekkel lehet elhalmozni, meg lehet őket tanítani eszmékre, zenetörténetre, gomblyukvarrásra, archeológiára, tele lehet tömni zsebüket pénzzel és agyukat úgynevezett műveltséggel, s a helyzet mégsem fog változni semmit. Mindez külső eszköz. A külső eszközök hitét nevezik politikának."

Helyesen értve az elmondottakat megfigyelhetjük, hogy környezetünkben és ma Magyarországon társadalmi–kulturális szinten is pontosan *az a magatartás* tekinthető a leginkább „politikától" fertőzöttnek (tehát egy valódi közösség létrehozására alkalmatlannak), amikor valaki – adott esetben magát politikafüggetlennek[5] tekintve – külső eszközök tömegével (legyenek azok internetes weboldalak, könyvek, írások, félreértésekre és önigazolásokra épülő beszédek, gondolatok stb.) árasztja el egyéni vagy társadalmi környezetét (kimondottan vagy burkoltan ezen eszközök egyedüli érvényét hirdetve), *miközben a benső megújulás, a metafizikai helyreállítás, az igaz vallásosság természetéről megfeledkezik, vagy arról nagyon keveset, netán semmit sem tud (vagy ha tud, nem váltja tettekre)*, s ennek ellenére nincs benne annyi önreflexió és alázat, hogy ezt beismerje és inkább ez ellen tegyen, ellenben másokat arcpirító magabiztossággal von felelősségre társadalmi tevékenységükért.[6] Más oldalról nézve pedig, a hazai *politikai életben* lehetnek és vannak is olyanok, akik elsőrendűen a benső megújulás előmozdításáért, a metafizikai alap helyreállításáért vállalnak társadalmi szerepet (ezt puszta jóindulatból is fel kell tételeznünk), nem pedig a külső eszközök megváltoztató erejében hisznek.[7]

Igazi nemzeti öntudat és közösségi szellem csak abban ébredhet fel, aki magában a benső

[5] Számomra kétséges, hogy szemléleti függetlenség lehetséges-e egyáltalán az ember számára. A kinyilatkoztatott *Szentírás* szerint a világ jelenségeire való úgynevezett független rátekintés, vagy „objektív látás" csak és kizárólag a Szent Szellem sajátja, amely befogadásának az ember részéről igen komoly egzisztenciális feltételei vannak.

[6] Nehogy bárki is felháborodjon, vagy a *Magyar Hüperión* folyóiratot elfogultsággal vádolja és ebből ellenérvet kovácsoljon, megjegyzem: e – Hamvas Béla vonatkozó művéből egyenesen következő – gondolattal természetesen mindannyiunknak számolni kell, már amennyiben valóban komolyan vesszük, így politikai hovatartozástól függetlenül mindenkit önvizsgálatra kell, hogy sarkalljon.

[7] Itt felidézhetjük azt a történetileg is vitathatatlan tényt, hogy politikai-társadalmi, filozófiai, tudomány- és egyháztörténeti vonatkozásokban is a baloldali és az ennek megfelelő ateista, materialista, felvilágosult, kommunista, liberális, racionalista, vallásellenes szemléletet hordozó és képviselő személyek, körök voltak az elsők az emberiség történetében, akik kétségbe vonták, majd megtagadták az istenek útjának elsőlegességét, aztán az isteni törvények létezését, később pedig a benső megújulás, a metafizikai alap helyreállításának szükségszerűségét, és ebben mindenkor élen jártak és járnak. Tehát az abban való hit, hogy kizárólag külső eszközökkel (gazdasági, társadalmi, tudományos, kulturális stb. változtatásokkal) érdemi és lényeges javulást lehet elérni egyéni és közösségi vonatkozásokban, egyértelműen baloldali eredetű jelenség, sőt, szuggesztió. (Mindezzel természetesen nem azt mondtam, hogy soha ne lettek volna, vagy éppenséggel ne lennénk baloldali szemléletű, értékes emberek, ahogyan arra sem céloztam, hogy minden jobboldali szemléletű ember szentéletű lenne.)

fordulatot végrehajtotta. „*A társadalmi rend helyreállításához csak akkor lehet fogni, ha az ember önmagában megújult, és a rendet helyreállította. Ezt a helyreállítást hívják vallásnak. Hívják pedig vallásnak azért, mert nem történhet meg Isten hozzájárulása nélkül.*" Ez természetesen a társadalom minden szegmensére igaz. Itt nem politikai szerepekről, helyzetekről, állásfoglalásról van szó, hanem magáról az emberről. Isten irányában megvalósítandó egyéni benső fordulat nélkül nincs nemzeti öntudat, nemzeti öntudat nélkül pedig egy nép halálra van ítélve.

> „A nemzeti öntudat az a képesség, amellyel a nép önmagát a többi nemzetek rangsorában el tudja helyezni és történeti feladatait fel tudja ismerni. Ahhoz, hogy ilyen öntudat kialakulhasson, legalább egy nemzedék szigorú önfegyelmére, vagy tanultságra, és megrendíthetetlen komolyságra van szükség."

Mindezek fényében úgy vélem, Hamvas Béla életművének legfőbb és legaktuálisabb üzenete a magyarság számára az, hogy „*A metafizikán kell kezdeni. Az első lépést mindenkinek magának kell megtenni, és belül kell megtenni, és Isten felé kell megtenni. Ez a belső út. Ez az istenek útja.*"

EPILÓGUS

A magyar irodalom és gondolkozás egyik legfigyelemreméltóbb életműve körül valószínűleg még sokáig, több tekintetben tapasztalható lesz az emberek közötti egyet nem értés. Nem azért, mintha olyan megosztó vagy nehezen érthető lenne, hanem mert az emberben azt érinti meg, ami a legérzékenyebb. Így, nagyobb társadalmi összefüggéseket is figyelembe véve, aligha várható béke és egyetértés, amíg legfőbb üzenetét, az Isten felé való benső lépést nem tesszük meg. Amíg nem ez lesz a legfontosabb mindenki számára, s ennek értelmében önmagunkért és másokért érzett felelősségérzetünket nem tisztítjuk meg és nem hatjuk át szeretettel, körültekintéssel, addig igazi közösségek létrehozására nem számíthatunk. Hamvas Béla műveit hovatartozástól, világnézettől és minden egyébtől függetlenül érdemes olvasnia mindenkinek, aki életével szellemi vonatkozásokban is kezdeni kíván valamit. Olvasni és megélni az írottakat, másokat is inspirálva az emberiség alapállásához vezető út megtalálására. Amit ennek szellemében önmagunk vonatkozásában tennünk kell, arról épp a fentiekben volt szó, amit pedig másokért tehetünk, akár külső eszközökkel is: *emlékeztetés, felhívás a* metanoiára,[8] *a benső megújulásra és közösségünk, társadalmunk*

[8] A *Magyar Hüperión* folyóirat kezdettől fogva többek között ennek a célnak is eleget kíván tenni, számos támpontot, eszmei iránymutatást, segítséget nyújtva az egyéni és társadalmi problémák rendezéséhez. Ez az eddig megjelent tizenegy szám több mint százhúsz írásából megítélve egyértelmű kell legyen azok számára, *akik valóban elfogulatlanul olvassák és megértik* azokat. (Mivel sajnos saját képzeletviláguk és indulataik láthatóan többeket is összezavarnak, ráadásul – és ez a legszomorúbb – arra indítanak, hogy súlyos félreértések és dezinformációk alapján, Hamvas Béla életművére hivatkozva támadják e folyóiratot, szükségét éreztem az előbbi megjegyzésnek, abban a reményben, hogy segít eloszlatni a folyóirat címével és orientációjával kapcsolatos – alkalmasint rosszindulatú – feltételezéseket és képzelgéseket.)

Mindazoknak, akiket úgyszólván ez „nem hat meg", felhívom a figyelmét egy titokra. Nem azért, hogy összezavarjam őket, hanem hogy gondolják át: hogyan, miért és ki ellen vagdalkoznak, nehogy véletlenül összetévesszék a búzát a konkollyal, és azért is, hogy végre Isten akaratában megnyugodjanak. Szóval, üljenek le és nyissák ki az *Evangélium*ot. Olvassák el a búzáról és a konkolyról szóló példabeszédet (Mt 13,24–30). Gondolják végig: mondja-e a gazda szolgáinak, hogy vágják ki a konkolyt? A válasz: nem mondja. Miért nem? Azért, nehogy a konkolyt kiszedve kitépjék vele együtt a búzát is. Vagyis: nem a miénk, embereké, hanem egyedül Övé a végső ítélet.

megnemesítésére „a legnagyobb ellenállás irányában”: minden világiasság, önzés, gyűlölet feloldásával és szeretetté alakításával. Istennek legyen hála, a világ és az ember úgy van megalkotva, hogy a benső lépés megtétele előbb vagy utóbb elodázhatatlanná válik, és akkor pontosan úgy kell majd megtörténnie, ahogyan másokkal együtt Hamvas Béla is megfogalmazta:

„az önmagába beleragadt makacs és konok akarat, saját sötétségébe és fogcsikorgató görcsébe burkolva, ez a hüllőség, amely önmagán kívül semmit sem akar, és mindent kizár, hogy önmagának a végtelen végtelenségéig megmaradjon. Kezdetben ez az önmagába zárt sötétség megnyílt, az éjszaka feltárult, és ez az, amit úgy hívnak, hogy világosság. A hideg megtört, és a fénnyel együtt megjelent az olvasztó meleg. Az önmagába zárt bőszültség derűvé és megnyilatkozássá, vonzalommá és szeretetté lett. Ami azelőtt önmagának egyedül és örökre fagyos görcsében meg akart maradni, az most önmagát megenyhülve és szelíden feladja. Ami keserű bőszültség volt, áldozat lett; ami düh, az vonzalom; ami konokság, az részvét, kapcsolódás és együttérzés; ami kizárás, az megértés és egyesülés.”

Felhasznált irodalom

1. Hamvas Béla életműsorozat (Budapest, Medio Kiadó), különös tekintettel az alábbi művekre (a cím mellett a sorozat kötetszáma szerepel):

   Apokaliptikus monológ /17/; A bor filozófiája /16/; A dolgokból elég /3/; A magyar Hüperion /15/; A tapintatlan (Démon és idill) /4/; Az életmű /4/; Az öt géniusz /16/; Az ősök útja és az istenek útja /15/; Beszélgetések /17/; Bolond, aki nem az örök életre rendezkedik be /17/; Direkt morál és rossz lelkiismeret /3/; Egy csepp a kárhozatból /17/; Extázis /22/; Függelék a középszerűségről /3/; Gyümölcsóra /17/; Hénoch /17/; Hénoch apokalipszise (tanulmány és fordítás) /21/; Interview /3/; Jázmin és olaj /17/; Karnevál /11–13/; Kései művek melankóliája /17/; Kiengesztelődés /4/; Levelek /25/; Mágia szutra /6/; Metapoiézisz /3/; Mexikó /22/; Patmosz II. /4/; Santa soledad /22/; Scientia sacra /8–10/; Ünnep és közösség /18/.

2. *Világválság. Válogatás Hamvas Béla folyóiratokban megjelent írásaiból* (Budapest, 2004, Hamvas Intézet) című kötet alábbi írásai:

   A jövő árnyéka; A válság pszichológiája; A világválság; Krízis és katarzis; Modern apokalipszis.